

Synoptisk oversigt over nadverritualet i alterbogen 1666, Kirkeritualet 1685 og Baggers alterbog 1688

Efterfølgende oversigt er udarbejdet med henblik på at give en oversigt over nadverritualet i Baggers alterbog 1688 i forhold til Kirkeritualet 1685 og de forudgående alterbøger, som her er repræsenteret ved alterbogen fra 1666.

Jeg har ændret tegnsætning til almindelige komma'er. De ord, som præsten skal sige, står med almindelig skrift, mens de praktiske anvisninger ('rubrikteksterne') er sat med kursiv, sådan som praksis er i den seneste ritualbog. Alterbogen 1666 har noder til Fadervor og indstiftelsesordene. Det har jeg ikke forsøgt at gengive, men nøjes med ordene.

Baggers alterbog indeholder kun de ord, som præsten skal sige under nadveren. Der er ingen nærmere anvisninger. De praktiske anvisninger findes i Kirkeritualet 1685, som til gengæld normalt ikke indeholder ordene, men kun begyndelsen på teksterne. Så når man stiller det op synoptisk, kommer der store blanke felter, både i Baggers alterbog og i Kirkeritualet.

Der er ikke store forskelle på alterbogen 1666 og Baggers alterbog 1688. Strukturen er den samme: Nadverformaning – Fadervor – Indstiftelsesordene – nadveruddeling (som strengt taget slet ikke fremgår af alterbogen 1666) – nadverkollekt. Teksterne er normalt også de samme, bortset fra forskelle i stavemåde og tegnsætning.

Den mest markante forskel fra den forudgående alterbogstradition er uddelingsordene samt det nye afslutningsønske efter uddelingen af brød og vin.

Som tekstgrundlag har jeg for alterbøgernes vedkommende brugt originale tryk.

Titlen på alterbogen 1666 er: »Alterbogen. Det er: Søndagis oc Hellige Dagens Episteler oc Evangelia med Collecter oc andet, at bruge udi Christi Nadvere, efter Ordinantzens liudelse. D. PETRUS PALLADIUS ... « (Københaffn, Anno 1666).

Titlen på Baggers alterbog 1688 er: »Forordnet Alterbog udi Danmark og Norge«. (København, 1688).

Kirkeritualet 1685 har jeg brugt i en genudgivelse: »Danmarks Og Norgis Kirke-Ritual 1685-1985. Genudgivet af Udvalget for Konvent for Kirke og Theologi« (1985).

Holger Villadsen, juli 2002

<i>Alterbogen 1666</i>	<i>Kirkeritualet 1685 (med de liturgisk relevante anvisninger)</i>	<i>Baggers alterbog 1688</i>
En Formaning for Alteret til dem, som ville annamme Jesu Christi Legeme oc Blod.	Om Christi Naderis Sacramente	Christi Naderis Sacramente.
	<p><i>De som have faaet Afløsning af Guds Tiener, enten hemmelig, eller aabenbare, skal siden, naar Communionen angaar, komme med Andagt til Herrens Altere og sette sig ned paa Knæ omkring Alteret, saa mange, som vel kunde faa Rum uden Trængsel, Mændene paa den højre, og Quinderne paa den venstre Side: De andre blive saa længe staaende ordentlig og skikkelig ved siderne af Alteret, indtil de første ere blevne betiente.</i></p> <p><i>Præsten skal være iført baade Messeskiorten og Messehagelen, mens Communionen forrettis, saa skal og Alteret altid være beklædt med en smuk reen Dug, Kalk og Disk og tvende antænte Lys, saa længe Communionen varer, fornøden Vin og Brød der paa tilstæde, saa tit nogen skal</i></p>	

	<i>berettis, hvormed Klokkerne i Kjøbstæderne og Degnene paa Landet skal have flittig Indseende.</i>	
<p>Paa det, kieriste Christi Venner: At I rettelige oc værdelige kunde annamme det høyværdige Sacramente: Da bør eder disse tu Ting her besynderlige at vide, som er, hvad I skulle tro oc gjøre. Disse Ord Christus sagde: Det er mit Legeme, som giffvis for eder. Item det er mit Blod, som udgydis for eder til Syndernis forladelse: skulle I fuldkommelige tro, saa at være i Sandhed, at Jesus Christus er der selff tilstede med sit Legeme oc Blod i Sacramentet, effter Ordenes lydelse. Dernæst skulle I ocsaa tro af Christi Ord, til Syndernis forladelse: At Jesus Christus skencker eder sit Legeme oc Blod til en Stadfestelse, paa alle eders Synders forladelse. Paa det sidste, skulle I oc gjøre Christi Befaling fyllest, der som han saa biuder eder, sigendis: Tager hen oc æder</p>	<p><i>Naar alting er saaledis rede, og Sangen er udsyngen for Communionen, da vender Præsten sig om til Menigheden og læser allerførst denne sædvanlige Formaning til dennem, som da skulle berettis:</i></p> <p>Paa det kieriste Christi Venner, at I rettelig etc.</p>	<p>Paa det kieriste Christi Venner, at i rettelig og værdelig kunde annamme det høyværdige Sacramente, da bør eder disse to Ting her besynderlig at vide, som ere hvad i skulle troe og gjøre. Disse Ord Christus sagde: Det er mit Legeme, som givis for eder. Item: Det er mit Blod, som udgydis for eder til Syndernis Forladelse, skulle I fuldkommelige troe saa at være i Sandhed, at Jesus Christus er der selv tilstæde med sit Legem og Blod i Sacramentet efter Ordets Lydelse. Dernæst skulle I ogsaa troe af Christi Ord til Syndernis Forladelse, at Jesus Christus skenker eder sit Legem og Blod til en Stadfæstelse på alle eders Synders Forladelse. Paa det sidste skulle I og gjøre Christi Befaling fyldist der, som hand saa byder eder sigendis: Tager hen og æder</p>

<p>det. Item, Dricker alle her af. Item: dette gjører i min Hukommelse. Thi hand haffver gifvet os sit Legeme oc Blod, at æde oc dricke, til Syndernis forladelse, oc der hos ihukomme hans hellige Død oc Pjne. Derfor, naar I saa tro disse Christi Ord, oc gjøre efter denne hans Befalning: Saa ere I ret prøfvede, som Paulus siger, oc værdelige kunde æde Christi Legeme, oc dricke hans Blod, til eders Synders forladelse. Der til giffve eder Gud Fader sin Naade, ved samme Jesum Christum vor Herre!: Oc der om ville vi bede, sigendis aff Hiertet: Fader vor.</p>		<p>det. Item: Drikker alle her af. Item: Dette gjører i min Hukommelse; Ti hand haver gifvet os sit Legem og Blod at æde og drikke til Syndernis Forladelse, og derhos ihukomme hans hellige Død og Pine. Derfor naar I saa troe disse Christi Ord, og gjøre efter denne hans Befaling, saa ere i ret prøvede, som Paulus siger, og værdeligen kunde æde Christi Legeme, og drikke hans Blod til eders Synders Forladelse: Der til give eder Gud Fader sin Naade ved samme Jesum Christum vor Herre! Og der om ville vi bede sigendis af Hiertet:</p>
<p>[Fadervor med noder] Lader os bede: Fader vor du som est i Himmelen. Helligt vorde dit Naffn, Tilkomme dit Rige, Vorde din Villie, her paa Jorden, som hand er i Himmelen. Giff os i Dag vort daglige Brød. Oc forlad os vor skyld, som vi forlade vore Skyldener. Leed os icke udi Fristelse. Men frels os fra Ont.</p>	<p><i>Derefter vender hand sig til Alteret igien og med høj Røst paa Dansk udsynger den gandske Communions Messe saaledis:</i> Lad os alle bede: Fader vor du som est etc. <i>Hvortil Menigheden svarer Amen!</i></p>	<p>Fader vor, du som er i Himlene! Helligt vorde dit Navn! Tilkomme dit Rige! Skee din Villie her paa Jorden, som den er i Himmelen! Giv os i Dag vort daglige Brød! Og forlad os vor Skyld, som vi forlade vore Skyldener! Leed os ikke udi Fristelse; Men frels os fra det Onde; Ti Riget er dit, Magten og Æren i Ævighed! Amen!</p>

<p><i>Statim accepto Pane.</i> [Indstiftelsesordene med noder] Vor Herre Jesus Christus, i den Nat der hand bleff forraad, tog hand Brødet, tackede, oc brød det, gaff sine Discipler oc sagde: Tager dette hen oc æder det, det er mit Legem, som giffvis for eder: Det gjører i min Hukommelse.</p> <p><i>Accepto Calice.</i> Lige saa tog hand oc Kalcken effter Aftens Maaltid, tackede, gaff dennem, oc sagde: Dricker alle der aff, Denne er det ny Testamentis Kalck i mit Blod, det som bliffver udgydet for Eder, til Syndernis forladelse: Dette gjører saa offte som I dricke, i min Hukommelse.</p>	<p><i>Strax derpaa begynder hand iligemaade Indstiftelsens Ord:</i> Vor Herre Jesus Christus etc.</p> <p><i>Her er at agte, at naar Præsten nævner de Ord: Tog hand Brødet etc. Da tager hand Brikken med Brødet i Haanden, og holder den saa længe indtil den første Part er udsyngen, saa vit det vedkommer, og da setter hand den ned paa Alteret igien. Iligemaade, naar hand nævner de Ord: Ligesaa tog hand og Kalken, etc. holder hand paa Kalken med sin Haand indtil Testamentets Ord aldelis ere udlæste.</i></p>	<p>Vor Herre Jesus Christus i den Nat, der hand blev forraadt, tog hand Brødet, tackede og brød det, gav sine Discipler og sagde: Tager dette hen, og æder det: Det er mit Legeme, som givis for eder: Dette gjører til min Hukommelse.</p> <p>Lige saa tog hand og Kalken efter Aftens Maaltid, tackede, gav dennem, og sagde: Drikker alle der af: Denne er det ny Testamentis Kalk i mit Blod, som udgydis for eder til Syndernis Forladelse: Dette gjører, saa ofte som I det drikke, til min Hukommelse.</p>
---	---	---

	<p><i>Imidlertid Velsignelsen saaledis skeer, tier enten Menigheden gandske stille, eller og læser sagte for sig selv efter Præsten.</i></p>	
	<p><i>Naar dette er forrettet, da tager Præsten med Ærbødighed først Disken med det velsignede Brød og begynder fra den højre Haand at uddeele det runden om til dennem, som sidde på Knæ for Alteret, saa at hand giver en hver sin Deel i Munden, og i det hand giver det, siger hand til en hver i sær:</i></p> <p><i>Dette er Jesu sande Legeme.</i></p> <p><i>Derefter tager hand Kalken og uddeeler den paa samme Maade, saa at hand holder derpaa, mens de drikke deraf, og i det de drikke, siger hand til en hver i sær disse Ord:</i></p> <p><i>Dette er Jesu sande Blod.</i></p> <p><i>I Kiøbstæderne og, hvor der ere flere Præster end een, der bør den ene uddeele Brødet og den anden Kalken, dog kommer den anden ikke op til Alteret, forend Consecrationen er skeet, og Uddeelelsen skal begynde, og skal en Guds Tiener see vel til, at Kalken er saaledis iskenket, at hand</i></p>	<p><i>Dette er Jesu sande Legeme.</i></p> <p><i>Dette er Jesu sande Blod.</i></p>

	<i>intet spilder deraf, naar hand rører sig dermed.</i>	
	<p><i>Efter at Uddeelelsen saaledis er skeet med begge Dele, Brødet og Vinen, da vender den Præst, som har uddeelet Kalken, sig til Communicanterne og siger saaledis:</i></p> <p>Den korsfæste og opstandne Christus Jesus, som nu har spiset og skenket eder med sit hellige Legeme og Blod, hvormed hand har fyldstgiort for alle eders Synder, hand styrke og opholde eder der ved i en sand Tro til det ævige Liv!</p> <p><i>Saa staa de op, som have communiceret, og med Ærbødighed bøje deris Knæ tillige med deris Hierter, og gaa saa hver til sin Stæd igien.</i></p> <p><i>Dersom der er flere at berette, da handlis med dennem, ligesom med de første.</i></p> <p><i>Præsten skal flittig legge vind paa, at hand veed Tallet paa dem, som skal berettis, saa at hand ikke nødis til at igientage de forskrevne Velsignelsens Ord; Ti hverken Brødet, eller Vinen bør at uddeelis, førend de ved Ordet ere helligede.</i></p>	<p>Den korsfæste og opstanden Christus Jesus, som nu har spiset og skenket eder med sit hellige Legem og Blod, hvormed hand har fyldstgiort for alle eders Synder, hand styrke og opholde eder derved i en sand Tro til det ævige Liv!</p>

	<p><i>Under Communionen syngis enten O Guds Lam uskyldig etc. Hvilket igientagis trende sinde, om der ere saa mange at berette, eller og: Jesus Christus er vor Salighed etc. Hielp Gud, at jeg nu kunde etc. Jesu søde Hukommelse etc. Eller en anden af den anordnede Psalmebog; som vel skikker sig paa den hellige Forretning, og endelig sluttes Sangen med, enten denne liden Lovsang: Gud være lovet etc. Eller og en anden smuk og beqvem Takke- Psalme.</i></p>	
<p>Herren være med eder. Collect.</p> <p>Lader os alle bede: Vi takke dig Herre Allmectigste evige Gud, at du med disse salige Gafver hafver os vederqveget. Nu bede vi din Barmhiertighed, at du lader os disse</p>	<p><i>Derefter vender Præsten sig til Menigheden og synger med høj Røst: Herren være med eder! Menigheden svarer: Og med din Aand. Siden vender hand sig til Alteret igien og læser efter Sædvane denne efterfølgende Collect saaledis: Lader os alle bede: Vi takke dig Herre, Almægtigste ævige Gud, at du med disse dine salige Gaver etc.</i></p>	<p>Collect.</p> <p>Vi takke dig Herre Almægtigste ævige Gud, at du med disse salige Gaver haver os vederqvæget: Nu bede vi din Barmhiertighed, at du lader os disse</p>

<p>samme Gaffver ret bekomme, til vor Troes styrckelse paa dig, oc til en brendendis Kierlighed imellem os self indbyrdis: For din Søns Jesu Christi vor Herris Skyld, etc.</p>	<p><i>Menigheden svarer: Amen.</i></p>	<p>samme Gaver ret bekomme til vor Trois Styrkelse paa dig, og til en brændendis Kiærlighed i mellem os selv indbyrdis for din Søn Jesu Christi vor Herris Skyld! Amen!</p>
	<p><i>Saa vender Præsten sig igien til Menigheden og slutter den gandske Messe med den sædvanlige Velsignelse, ligesom tilforn er ommælt. Til dette højværdige Sacramente maa de, som Loven det forbyder ikke annammis. Ej heller maa nogen af en fremmed Religion annammis til Alterens Sacramente, førend hand først til fulde er undervist i voris Tro, og gandske frasiger sig sin forrige Religion for Præsten.</i></p>	
<p>En Bøn at læse, naar Brudfolck ere tilstede. Lader os fremdelis bede: O Allmectige ....</p>		